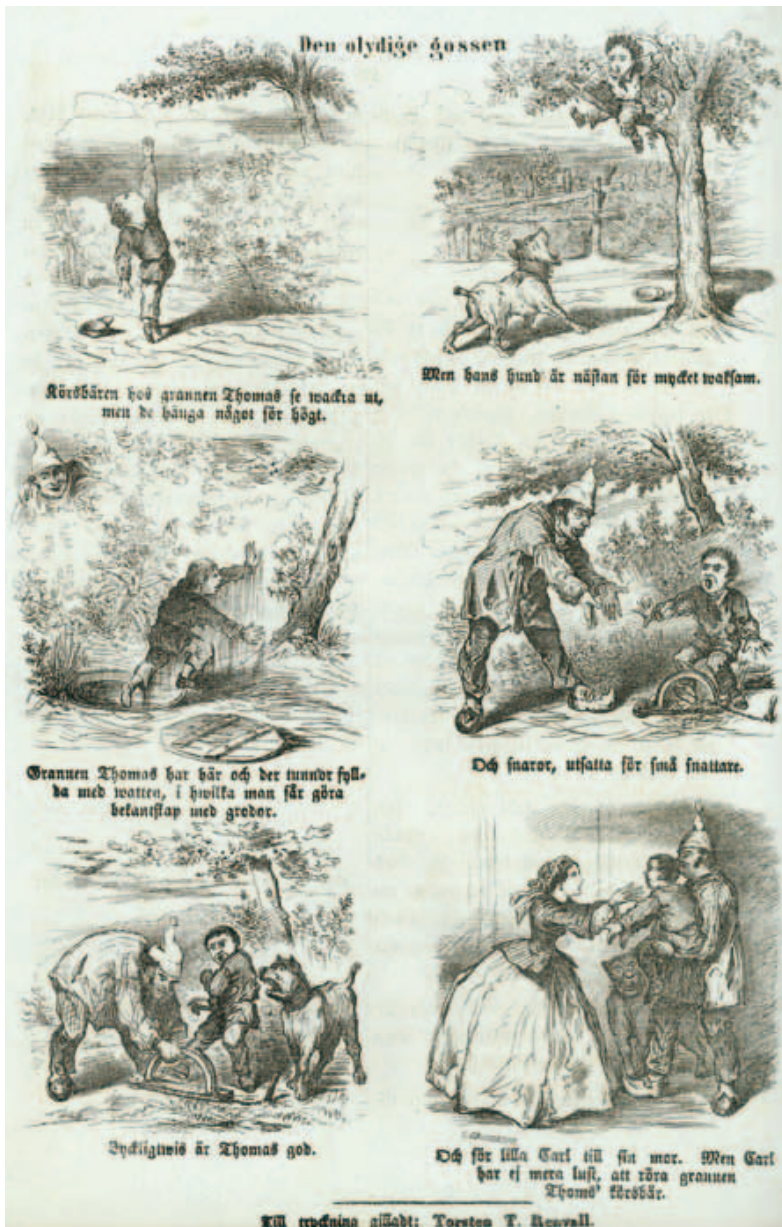

Professori Itikaisen perillisiä

Varhaisimpia säilyneitä suomalaisia sarjakuvia lienevät kalliomaalaukset, joissa on toisinaan sarjakuvallisia piirteitä. Sanoma- ja aikakauslehdissä suomalaista sarjakuvaa on kuitenkin julkaistu 1800-luvulta lähtien – ja albumina 99 vuoden ajan. Ensi vuonna on juhlan aika.

TEKSTI **VILLE HÄNNINEN**

Koipeliini tuli ulos tullista ja näki perhosen; «kah tuo, tuo, on ensimmäinen,» huusi hän ja rupesti täyttä vauhtia sitä takaa ajamaan, että sääret salamoitsivat ja koivet koukkuun kävivät.

Viihdettä ennen sanaa viihde

Sanomattakin lienee selvää, että suomalaiselle sarjakuvalle ei voi aukottomasti määrittää alkamishetkeä. Suomalaisen sarjakuvan historia on kytköksissä aikakaus- ja sanomalehdistön historiaan. Sitä mukaa kun niihin alettiin painaa piirroksia ja sivuille tuli ajanvietteisempää aineistoa, sarjakuvallinen kerrontakin tuli osaksi lehdistöä. Esimerkkejä 1800-luvun sarjakuvamaisesta kerronnasta löytyy muun muassa EOS-lastenlehdestä ja Sanomia Turusta -lehdestä.

Yksi EOS-lehden (1854–66) sarjakuvista oli kuvaesimerkissä näkyvä Den olydige gossen. Ajan tyylin mukaisesti sen alkuperäisestä piirtäjästä ei ole aavistustakaan. Kaivertajan nimi sentään mainitaan oikeassa alakulmassa: mystinen herra Gorfmann lienee Saksasta, ehkäpä itse sarjakuvakin. Kookkaimpana näkyy Torsten Thure Renvallin nimi. Mutta eipä ole hänkään taitelija vaan tarinan tarkistanut sensori! Julma on historian kulku.

Sanomia Turusta puolestaan julkaisi vuonna 1857 sveitsiläisen Rodolphe Töpferin sarjakuvaklassikon *Herra Koipeliinin*, lastenkirjamaiseksi silvottuna. Viisi vuotta myöhemmin sama versio julkaistiin myös kirjana. Kunnollinen, alkuperäistä muistuttava versio *Herra Koipeliinista* julkaistiin vasta vuonna 150 vuotta myöhemmin.

Suomalaisista sarjakuvallisemmista julkaisuista mainittakoon vielä Alexandra Frosterus-Sältinin piirtämä ja F.O. Liewendahlin kaivertama *Turmiolan Tommin elämäkerta* -kuvakirjanen (Rahtiuden ystävät, 1858).

Professori Itikaisen käynti Joulupukin luona.

Kuvitellut II—o.

Maailman ympäri ja sitten pukin luo

Ensimmäinen tiedossa oleva suomalaisen taiteilijan selkeästi sarjakuvaksi tekemä albu- mi on kuitenkin Ilmari Vainion *Professori Itikaisen tutkimusretki*, joka ilmestyi WSOY:ltä 21. marraskuuta 1911. Sittemmin moneen kertaan uusintapainoksena julkaistu tarina häm- mästeli ajan hengen mukaisesti vieraita maita ja mantoja. WSOY julkaisee kirjasta helmi- kuussa uuden laitoksen, Juhani Tolvasen esipuheella ja kovilla kansilla. Tarinan originaalit löytyivät kustantamon arkistosta tänä vuonna, joten kirja kuvataan niistä uusiksi.

Tarinasta tulee mieleen vaikkapa ruotsalaisen Oskar Anderssonin (OA) tarina En resa jorden runt 1800-luvun lopusta. *Professori Itikaisen tutkimusretki* etenee melko eri taval- la, eikä kyse ole kopioinnista vaan ajassa liikkuneista aiheista.

Biologi Ilmari Vainio (nimimerkki II-O) sarjakuvaura ei kuitenkaan jäänyt yhteen al- bumiin. Hän teki toisenkin Professori Itikainen -tarinan. Professori Itikaisen käynti Joulu- pukin luona ilmestyi Pääskynen-lehdessä vuonna 1916.

Vuonna 1912 Vainio teki ensimmäisen suomalaisen tieteissarjakuvan, albumin *Jorva ja Tannu ennenmuinoin* (Kirja).

1. — Nyt me lähdemme soutelemaan, sanoi Jorva Tannulle. Ja tuumasta toimeen: He työnsivät hirren veteen ja alkoivat sillä purjehtia jätiläiskokoisten lumpeiden keskellä. Mutta heidän siinä leikkiessä, virta tempasikin hirren mu- kaansa työntäen sitä poikineen kauas ulapalle.

2. — Hei, Jorva, tuolta tulee jokin suuri otus!, Tannu äkkiä huusi ja osotti sormellaan merellä uiskentelevaa outoa eläintä, joka oli puoleksi hylje, puoleksi käärme (Plesiosaurus).

Sarjakuvista oli moneksi

Sarjakuva ei ole vain sarjakuvaa. Suositut sarjakuvat ovat aina taipuneet myös muihin muotoihin. Niistä on tehty animaatioita, sarjaelokuvia ja tietysti lukemattomia oheistuotteita. Muutkin sarjakuvat kuin Muumipeikko ovat saaneet omia tuotteitaan. **Veli Giovannin** sarjojen pohjalta valmistettiin muun muassa Herra Kerhonen -säätölipasta ja Junnu-astiastoa.

Ola "Fogeli" Fogelbergin luomus Pekka Puupää puolestaan toimi osuusliike Elannon mannekiinina. Taipupa Pekka harvoin nähdyksi kuvakirjaksikin (Kulutusosuuskuntien keskusliitto, 1926). Sen tekstin runoili Fogelin sijaan työväenliikkeen monitoimimainen Lyyli Takki.

Kansainvälisiä vaikutteita

Suomalaiset taiteilijat eivät ole koskaan elänyt umpiossa. Vaikutteet ovat kiertäneet maasta toiseen. Jo 1904 julkaistiin *Amerikalainen kuvakirja*, omituinen ja osin ilmeisesti uudelleen piirretty koelma amerikkalaista sanomalehtisarjakuvaa.

Ruotsalaisista sarja- ja pilakuvantekijöistä muun muassa **Albert Engström** ja **Oscar Jacobssonin Adamson** vaikuttivat vahvasti sotien väliseen suomalaiseen pila- ja sarjakuvaan.

Yllättäviäkin käännösvalintoja nähtiin. Veli Giovannin toimittamassa Pilajuttuja ja piirroksia -lehdessä julkaisiin 1910–20-luvuilla ranskalaisen **Caran d'Achen** (1858–1909) sanattomia sarjakuvia.

Kalle Viksari pitää 5-vuotisjuhlat.

Ensimmäinen suomalainen sarjakuva-antologia

Kerran vuodessa (1924–50) ilmestynyt värillinen Kalle Viksari oli ensimmäinen suomalainen säännöllisesti ilmestynyt sarjakuva-antologia. Tarinat olivat suomalaisen sarjakuvan suurmesenaatin Veli Giovannin kirjoittamia. Vuoteen 1929 asti ne olivat Alexander Tawitzin piirtämiä, mutta 1930-luvulla Viherjuuri käytti useita eri piirtäjiä. Vesannon lisäksi julkaisuun piirsivät muun muassa Sven Nyström, Asmo Alho, Eeli Jaatinen ja Pauli Soisalo sekä sota-aikana useat naispiirtäjät, etenkin Helena ”Hele” Malisto. Sarjakuvien lisäksi kansien välistä löytyi pikku askarreltavaa, muun muassa leikattava nukketeatteri ja Junnu-paperinukke.

Varsinkin alkuvuosina Viherjuuri vohki monet sarjakuviansa ideoista ulkomaisilta esikuvilta, muun muassa R.F. Outcaultin Buster Brownista ja Victor Bergdahlin Kapteeni Naukusta. Ensimmäisen Viksarin kannen yhdennäköisyys Alfred E. Neumanin kanssa on sentään satumaa, sillä MAD alkoi ilmestyä vasta vuonna 1952.

HUHMARSAAREN SALAISUUS

MUKAILTU A.E. INGMANIN KERTOMUKSEN MUKAAN

PIIRTÄNYT: Ami Hauho

Esa talon area isäntärenki, joka hoitaa taloa isännän kuoltua, oli käskynyt poikien siirtää veneen suojaiseen rantaan, mutta myrsky olikin vienyt heidät merelle.

Esa ei ole neuvoton. Kätevasti hän valmistaa kalalaatikosta ajoankkurin.

En koskaan ole ollut tällaisessa myrskyssä.

Nyt vain laatikko mereen ja keula tuulta vasten.

Onnistuimme! Ikävä vain, kun menetimme kalalaatikon.

Ajelehdittuaan ajoankkurin varassa lähemmäksi saarta pojat pääivät vihdoin pajahtamaan suojaiseen lahteen.

Poikien toive päästä salaperäiseen Huhmarsaareen on toteutunut. Väsyneinä he nukkuvat verkkokasan päälle.

ENSÄ KERRALLA HYLKEITÄYDÄ

Väinämöisen henki

Suomalaisen sarjakuvan historia on monipuolisempi kuin ensi lukemalta vaikuttaisi. Vain kaikkein suosituimmista sarjakuvista julkaisiin kokoelmiakirjoja. Paljon tuntemattomaksi jääneitä sarjakuvia julkaistiin lastenlehdissä, kuten Sirkassa ja Lasten Maailmassa. Varsinkin jälkimmäisessä julkaistiin runsaasti sarjakuvia kotimaisilta taiteilijoilta, Asmo Alhosta Olavi Vikaiseen.

Yksi monista unohtetuista suuruuksista on vuosina 1946–47 julkaistu *Huhmarsaaren salaisuus*. Tarina perustuu nuortenkirjailijapapin **A.E. Ingmanin** romaaniin *Kahden taalerin raha*.

Sarjakuvan piirsi **Ami Hauhio** (1912–1955), joka on suomalaisen seikkailusarjakuvan alfa ja omega. Myös kuvittajana ja kirjankansi-taiteilijana ansioitunut Hauhion tunnetuimmat sarjakuvat ovat *Koltan perintö* ja *Maan mies Marsissa*, jotka hän piirsi 1940-luvulla.

Perinteisen mutta hyvin tehdyn seikkailutarinan huipentavassa kohtauksessa paikalle saapuu Väinämöisen henki.

Kuriositeeteistä keskiöön

Naiset olivat pitkään harvinaisia suomalaisessa sarjakuvassa. Yksittäisiä esimerkeistä (**Tove Jansson**, **Hele Malisto**, **Toto Kaila**) huolimatta piirtäjät olivat yleensä miehiä.

Mielenkiintoisia kuriositeetteja sentään löytyy menneiltä vuosikymmeniltä. Weilin & Göös julkaisi vuonna 1982 viipurilaisen **Ellinor Mendin** lapsena, sisällissodan jälkeen tekemän *Punikkityttö ja jääkärimorsian* -tarinan, joka on täysiveristä sarjakuvaa. Mend piirsi sen 17-vuotiaana, mutta kuten vanhoissa sarjakuvissa niin usein, tarinan laatua kiinnostavampaa on ajankuva 1910-luvun lopun herraskaisesta elämästä.

Toinen esimerkki varhaisesta "nais-sarjakuvasta" on **Helga Sjöstedtin** *Prinsessa Huimapään huviratsastus* (Otava, 1938). Ahkera taiteilija teki kuvituksia kymmeniin lastenkirjoihin ja Prinsessa Huimapään huviratsastuksen lisäksi ainakin yhden sarjakuvaa -albumin: *Rohkea Riku pelastaa Peukalo-Pirkon* (Otava, 1939).

Naispuolisten sarjakuvataiteilijoiden määrä alkoi kasvaa merkittävästi vasta 1980–90-luvuilla. Etenkin Naarassarjat-lehti toi sarjakuvan pariin kuvataiteita opiskelleita nuoria naisia. 1960–70-luvuilla syntynyt sukupolvi on saanut vahvan aseman suomalaisessa sarjakuvassa. Naarassarjoista näkyviksi taiteilijoiksi ovat nousseet ainakin **Kati Kovács**, **Tiina Pystynen**, **Katja Tukiainen** ja lehden perustanut **Johanna Rojola**. Omilla tavoillaan esimerkkiä ovat näytäneet myös esim. suosittu Maisan ja Kaarinan tekijät **Sari Luhtanen** ja **Tiina Paju**, primitivistis-naivistisesti **Riitta Uusitalo** ja omaelämäkerralliset tarinansa sitkeästi itse julkaiseva **Kaisa Leka**.

2000-luvulla miesvaltaisuudesta on päästy lopullisen tuntuiseksi eroon. Nuorten sarjakuvabloggaajien ja kansanopistojen sarjakuvalinjoiden opiskelijoiden enemmistö on naisia.

Riimien lumo

Eläinsarjakuva on suomalaisen sarjakuvan rakastetuimpia ja pitkäikäisimpiä lajityyppejä. Tunnetuin lajin edustaja on **Asmo Alhon** (1903–1975) piirtämä Kieku ja Kaiku, joka ilmestyi ensin Oma Koti -lehdessä ja sen jälkeen Kotiliedessä vuodesta 1931 Alhon kuolemaan asti.

Puhekuplien sijaan Alhon sarjakuvissa juoksi kuvien alla kaksirivinen riimi. Niitä väsäsivät mm. **Mika Waltari**, **Valentin** (Ensio Rislakki) ja **Viljo Kajava**. Riimeistä ja niiden yllä kulkevista tarinoista löytyi yleensä selkeä opetus, lastenkirjojen hengessä. Ilmeisesti ajatus puhtaasta viihteestä oli tuon ajan lehdille turhan rillumareitä.

Toinen eläinsarjakuvan taitaja oli **Olavi Vikainen**. Ensimmäinen Olavi Vikaisen sarjakuvakirja *Pupu, Kili ja Possu* ilmestyi 1942, ja siitä otettiin kaikkiaan viisi painosta. Vikainen piirsi eri sanoma- ja aikakauslehtiin lukuisia eläinsarjakuvia.

Kieun ja Kaiun sekä muiden eläinsarjakuvien poljento oli siinä määrin opettavainen ja naiivikin, että vielä 1990-luvulla **Hannu Lajunen**, **Jari Lehtikoinen** ja **Tomi Riionheimo** tekivät suosittuun Rieku ja Raiku -parodian juopottelevista ja pimestävistä tipuksista, joiden elämä ei mennyt kuten perhesarjakuvissa.

Pölleistä piirroksiksi

Suomalaista sarjakuvaa on aina julkaistu myös ammattilehdissä. Huomattava osa sarjakuva-ammattilaisistamme on tehnyt – ja tekee – sarjakuvia eri järjestöjen lehtiin, ammattilisiin erikoislehtiin ja asiakaslehtiin.

Tämäkään ilmiö ei ole uuden uutukainen. Metsänhoitaja **Aarno Liuksiala** julkaisi merkittävän osan taiteellisesta tuotannostaan Metsälehdessä, joka alkoi ilmestyä säännöllisesti vuonna 1933. Hän kirjoitti sinne pakinoita Piilu-nimimerkillä, teki kuvituksia – ja sarjakuvia. Lisäksi Liuksiala tunnetaan etevänä karikatyrinä, joka ikuisti alan merkkimiehiä piirroksiinsa.

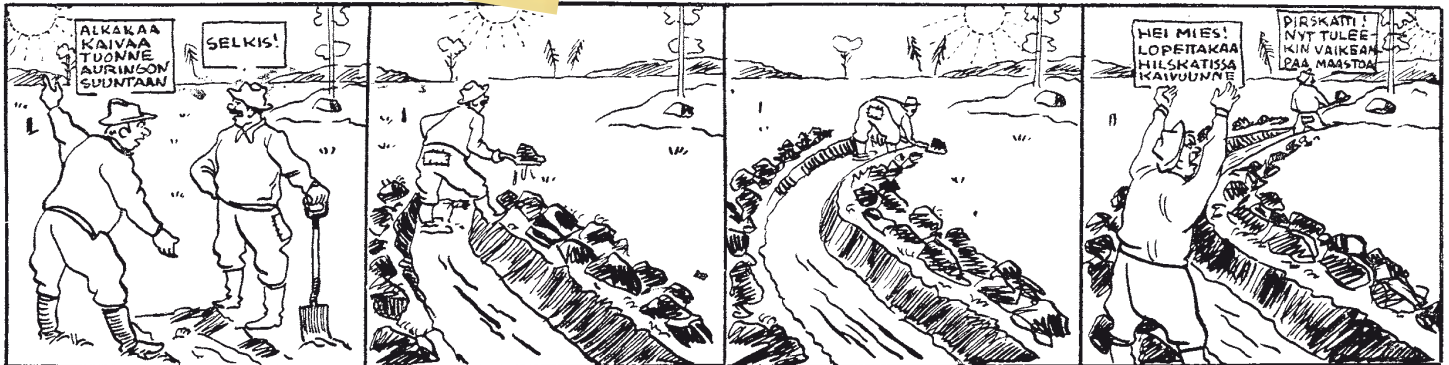
Liuksialan sarjakuvista on koottu yksi kokoelma, *Pöllisen möhläyksiä*. Lisäksi **Pekka Mäkinen** on kirjoittanut hänen elämästään ja tuotannostaan kirjan *Kynä käy: Aarno Liuksiala, taiteilija ja metsämies* (Metsälehti, 2003). Ilman niitä Pöllisestä olisi tuskin kuultu pihautakaan metsäpiiriin ulkopuolella.

Olenasta taidehistoriaa silti tämäkin.

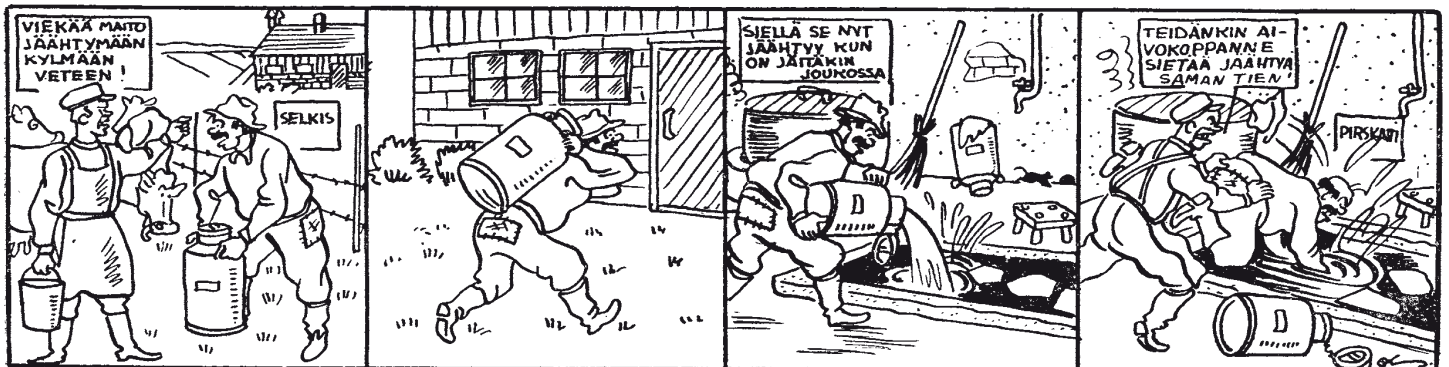

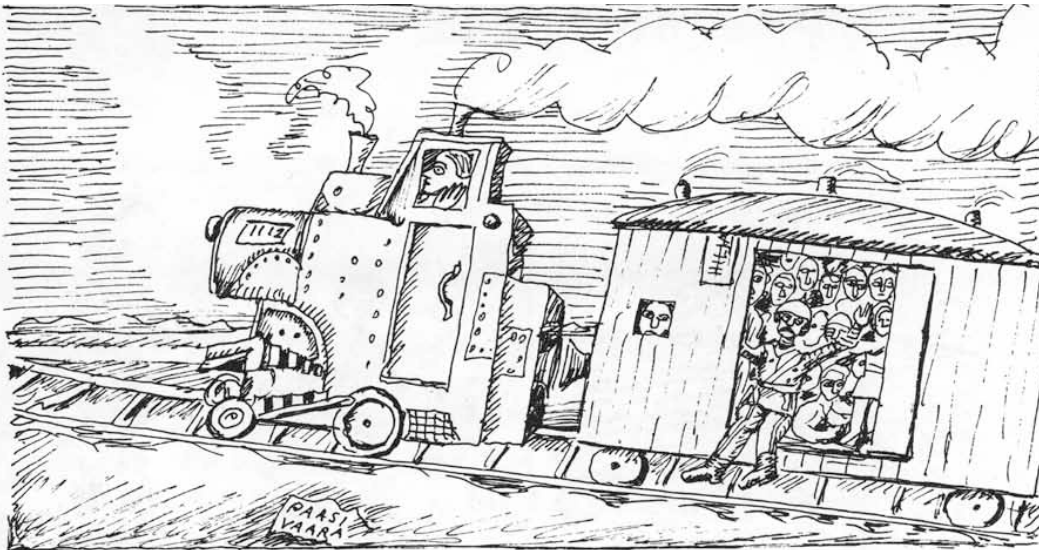
PÖLLINEN

kaivaa metsäojaa

karjakon apulaisena

ASEMALTA OHJATTIIN HÄNET JUNAAN JOSSA OLI MUITAKIN KYLÄN MIEHIÄ. KAUKAA EI MATKA SUJU SILLÄ JUNA PYSÄHTYY JA PYÖRÄT PYÖRIVÄT TYHJÄÄ VIHOLLISEN TUNNOTTOMAT KÄTYRIT OVAT RASVANNEET KISKOT JA LÄMMITTÄJÄN KÄDET. SOTILAS ASIAMIES LASKEUTUU VAUNUSTA TUTKIMAANTILANNETTA.

VIIMEIN HÄN ILMOITTAI TUTKIMUKSEN TULOKSEN: VIHOLLINEN ON KÄYTTÄNYT KETTINKIRASVAA, MARGARIINI PAPERIT ON VAIN HARHAUTUS YRITYS. POJAT SANOO EÄS RYHMÄ KERSANTTI NÄETTE ETÄ VIHOLLINEN ON TOSISSA, OLKAA TEIN KUN RATA ON PUHDAS JATKA MME!

SAATUAAN LYHYEN SOTA LEVY KURSSIN HÄNET SIIRRETTÄÄN EDEMMÄS HÄN HUOMAA OLEVANSÄ ETULINJALLA SILLÄ KUN HÄN KYSYY KELLOA PARILTA NOPEAAN AMPUVILTA HERRASMIEHELTÄ HÄN SAA KUULLA ETÄ KELLO ON 15 VAILLE 11 JA O.N.H. HETKI JA ON PARAS MENNÄ MAAHAN MAATE. JA TOSIAAN KUN HÄN HUOMAA HÄN ETÄ HEILLÄ ON

60-luvun alussa ajatus aikuisille suunnatusta sarjakuvasta tuntui erikoiselta.

Ensimmäinen lajissaan

Sarjakuvan tie suositusta ja monipuolisesta populaarikulttuurin lajista omaehtoiseksi ja persoonalliseksi taidemuodoksi on ollut pitkä. Nykyään molemmat sarjakuvan olomuodot elävät suhteellisen sulassa sovussa rinnakkain, mutta vielä 1960-luvun alussa ajatus kerronnallisesti haastavasta, selkeästi aikuisille suunnatusta ja suoraan albumiksi tehdystä suomalaisesta sarjakuvasta tuntui hiukan erikoiselta.

Primitivistisistä tauluistaan ja loimaalla sijaitsevasta pataspuistostaan parhaiten tunnetun **Alpo Jaakolan** (1929–97) *Ruusu-ruoska* (1967) onkin pioneeri-teos. Erikoisella tavalla etenevät, pikemminkin kuvataiteisiin ja kansankulttuuriin kuin aiemmin tehtyyn sarjakuvaan ja elokuvaan liittyvät tarinat eivät tänä päivänä ehkä hätkähdyttäisi. Jaakolan jälkeen muun muassa **Kalervo Palsa** ja **Jyrki Heikkinen** ovat kulkeneet samaa latua.

Suomalaisen sarjakuvan sataa vuotta (ja vähän ylikin) esittelevä Ryymä, raikua ja ärräpäitä -näyttely Kansalliskirjastossa aukeaa helmikuussa 2011.